

Honti hantok

Kele Fodor Ákos

Regényesszé

„A csontokat a bori [Sárközi] Györgynek kellett oda adnunk, hogy ne kapjanak rajta. Ő volt a mézáros orgazda, ki a meggyilkolt embereket fölnégyelte, és a húst fölosztotta. Igen is a fejeket is középen ketté vágta és az agyvelőt megettük.”

Sárközi György feje a Kemencét és Perőcsényt összekötő gyalogút mellett, az akasztófa szomszédságában felállított szégyenkerékre szögezve táplálja az ég madarait. Az augusztusi hőségben csókák és szarkák zsivalyognak körülötte. Sárközi ősze elegyedett feje tetején, hol leggyérből a haja, egy ujjpercnyi mély gödör van, melyet hajdánán egy csákány ütött. Megtalálta ezt egy szarka, kicsípte a besüpedő bőrt, s most a gödrön át húzza ki a fejből a velőt. Csókák csapnak le, csacsognak, tyákognak, elriasztják a szarkát, mely odébb száll, csóréban egy cafattal. A csillogó fekete madarak hárman-négyen is Sárközi arcára szállnak, a szemeit, szürke ajkait és ínyét csípi.

A kétágú akasztófa mellett másik két szégyenkerék is magasodik. Az egyik kerékre Zsigárd István összetört testét tették, a másikra Porontyi Istvánét, karjaikat és lábaikat a küllők közé fűzték, és most rajtuk is a madarak civakodnak.

Tíz hónappal később, az ezerhétszáznyolcvanharmadik esztendő nyarán egy szekér indul a kemencei vármegyeházától, s az akasztófa felé közeledik, tizenkét riadt kisgyereket visznek rajta, a legidősebbek is nyolcévesek. Tábla lóg a nyakukban, melyre a nevüket vésték, és a megyét, ahová kerülni fognak. A legnagyobb kislány, szép hosszú, fekete hajú, kinek „Didi Mária” és „Varasd” áll a tábláján, amikor messziről megpillantja a legelők közt vezető út mellett a magasba

meredő vesztőhelyet, azonnal le is süti a tekintetét, és szorosabban öleli hároméves öccsét, mert emlékszik még arra a záporos és véres és sírással teli napra, Sárközire, Porontyira, Zsigárdra és másokra, akik gyakran látogatták meg apjukat Hontalmáson.

A kisfiú nyűgös, kidörzsölte nyakát a zsinór, mely a „Didi Mátyás. Zala” feliratú táblát tartja. A fiúcska le akarja venni, de a velük ülő asszony magyarul rárivall. Márcsika nem érti, mit mond, de megjíjed, lefogja Matyókó kezét, és visszaakasztja nyakába a táblát.

Márcsika nem mer a törvényfára és a szégyenkerékre nézni, nem látja rajta a hosszú szegre húzott, alsó állkapocs nélküli, felül lukas, okkerszín csontot.

Ahogy a szekér elcsikorog a szégyenkerék oszlopa mellett, Márcsika látja, az asszony felpillant, iszony tükröződik az arcán, keresztet vet, majd a gyerekekre néz, s a tekintetében irtózat, undor és szánakozás váltja egymást.

Márcsika megretten e tekintettől, s inkább nővérére gondol, a tizennyolc éves, világtalan Lónikára, hogy azon a bizonyos napon ő is ott volt a vesztőhelynél, de legalább nem kellett látnia. Elsírja magát, mert arra gondol, vajon mikor látja viszont nővérét. És eljön-e értük az apjuk, vagy őt is megölték?

„A bánat a szív fogfájása.”

Köszmondás

„Nyavalyások szószóllója,
Foga fájók orvoslója,
oh Apollonia Szent Szűz,
kit Jesusért égetett tűz

Nyerd-meg nékünk szolgálidnak,
Hogy fogaink ne fájjanak;
mint hogy az édes Jesusért
fogaid vesztéd, öntvén vért.”

Az ezerhétszázhetvenedik esztendőben, március huszonnegyedik napjára virradóra Didi Miklósnak megint annyira fáj a foga, hogy majd megőrül bele. Didi magas, vékony termetű fiatalember, sovány ábrázatú. Arcába lóg hosszú, hullámos, fekete haja, melyet izzadtan simítana ki a szeméből, de rájön, hogy nem attól nem lát. Kék szemei közül csak az egyiket tudja kinyitni, úgy feldagadt az arca a gyulladástól. Barna bőre azon a felén most vörösen lüktet. Noha már huszonnégy éves családapa, most mohodzik csak a bajsza, de a duzzanat kinyújtja ajka felett a bőrt, még ritkábbnak hat az arcszőrzete.

Didi Miklós ötéves kis Lónikája is felébred a gunyhóban, s ahogy megpillantja apját, aki ma egy rémhez hasonlít, megijed. Apja megszólítja, attól nyugszik csak meg. Lónika a mai napon két fontos dolgot fog látni, hogy aztán nem sokkal utána már soha ne is lásson többé. Az egyik arc, melyet a vakság éveibe majd magával visz, éppen apja szörnyarca lesz.

Didi az elmúlt esztendőben a falubíró által kiadott útlevéllel a Garam menti falvakban csinált kovácsmunkákat, húshorgokat a halászoknak, ajtópántot, csizmaszeget a parasztoknak, mikor mit.

Legutóbb azonban ide, Vezekényre rendelte ki az uradalmi intéző, hogy a földesúr istállóinak ajtaját javítsák. Idős szüleiivel, feleségével, öccsével, Ferencsel, ennek asszonyával, Máriával meg az öt éves Lónikával Vezekénynél egy faluvégi domboldalba építettek gunyhót, közel a Garam partjához, s minthogy végeztek az uradalmi istállóknál, de még akad a faluban kovácsolni- vagy javítanivaló, ott maradnak. Most otthagyta feleségét, szüleit és öccsét a gunyhóban, és a tikkasztó hőségben Zselízbe tart feldagadt arccal, belázasodva, mellette Lónika szedegeti apró lábait. A Szent Jakab-templomba igyekszik, hogy imádkozzon a fogfájósok védőszentjéhez.

Didi nem tudja, de ezen a fájdalmas reggelen két postamérföld választja el a kíséretével épp Kéméndnél a Garamon átkelő II. József császártól, akinek személyes közbenjárásával tizenkét évvel később kegyelmet kap ugyan a halálbüntetés alól, de mégis árvává teszi az ő Lónikáját.

A víztömeg, mely alig egy órája Didi és Lónika mellett folyt el, most II. József alatt csobog a fából ácsolt hídlábak között, hogy a kőhajításra lévő malom zúgójába ömöljön. A társuralkodó és kísérete épp az Ipolyságon táborozó vértess lovasezred megszemlélésére igyekszik, s hogy kikérdezze a vármegye hivatalnokait az úrbér-rendezés munkálatainak tapasztalatairól. Noha szigorú és fegyelmezett fiatalember, és ekkor még ő sem tud Didi Miklósról, de többet tud már a szív árvaságáról Didinél, mert hat éve, második gyermekük születése után vesztette el feleségét, az ő Izabelláját, és alig négy hónapja halt meg nyolcéves kislánya is, kit nagymama tiszteletére Mária Teréziának kereszteltek. Amikor II. József a lánykája temetése után először fordul meg országjáró körútján Hont vármegyében, és a Garam fahídján konyha- és irodakocsiból, császári lakájok és magas rangú útitársak kocsijaiból, társzekerekből és postafogatból álló kíséretével, vármegyei postalegények vezetésével áthalad, még

nem jut eszébe, hogy eltörölje a halálbüntetést. Esztergom állapotának, aztán Hont megye pocsék útjainak és most a Garam rozoga hídjának láttán jobban foglalkoztatja mindaz, amiről kétületes kocsijának bizalmas terében Moritz von Lacy gróffal, az Udvari Haditanács elnökével beszélgetnek. Lacy gróf ismét szóba hozza a császárnak, akinek jó barátjává lett, hogy a tavalyi évben készült ugyan a Magyar Királyság területéről egy már létező forrásokból szerkesztett friss térkép, de az nem olyan részletezettségű, mint a más császári tartományokban már zajló új katonai felmérés alapján szerkesztett térképek, ezért a következő időkben sürgetni fogja a magyar területek felmérésének megindítását is. II. József gondolatai, bár igyekszik figyelni barátja szavaira, egy pillanatra elhunyt kislányához kószálnak. Ráeszmél, hogy hosszú percekre csendbe burkolózott. Erőt vesz magán, visszakapcsolódik a beszélgetésbe, és helyeslését fejezi ki von Lacy javaslatával kapcsolatban. Némi újabb csendes szemlélődését kívárva, a gróf a magyar területeken zajló munkálatok megszervezésére vonatkozó ötletei iránt érdeklődik. Erről folyik a szó köztük vagy két órán át, amikor is egy rövid pihenőt tartanak, míg lovakat váltanak. Miután újra nyeregbe szállnak a postalegények és az őrséget adó katonák, majd kocsikba ülnek a császári lakájok, a személyi titkárok, a szakácsok és inasok, a helyi kísérő tisztek, a tisztiszolgák, a császár személyi kísérői és személyi orvosa, II. József most inkább a naplóját is vezető titkárt kéri maga mellé, hogy tájékoztassa, az ipolysági állomáson mely vármegyei hivatalnokokat fogja kikérdezni. Fölbosszantják a hírek, miszerint nyomatékosan tiltó rendelkezései ellenére Pongrácz alispán, az úrbéri ügyek vizsgálatára kirendelt Neuhold biztos hallgatóságos együttműködésével, a császár érkezésére új utakat építtetett, még hozzá termőföldeken keresztül és a jobbágyok robotja terhére, amiben másik két vármegye is cinkosa volt. Feldühíti a magyar vármegyék engedetlensége és különös barbarizmusa.

„Úgy látszik, valami homály és bizonytalanság ült a rettenetes bünper legvérfagyasztóbb epizódjain s ezt a homályt nem oszlatta el a bizonyítás anyagának óriási felhalmozódása, mint a hogy nem oszlathatja el a nagyobbára bottüések és fenyegetések közt kiváltott beismerő vallomások értékének a mai kor humánus szempontjából való mérlegelése sem. Ma ép oly sűrű köd fedt előttünk a borzalmas dráma valódi titkát, mint fedte százhusz évvel ezelőtt.”

Hónapokig vívódtam, ha mindannyiszor felszólalok, ne hívjuk az áldozatokat úgy, ahogyan a gyilkosaik igaztalanul hivatkoztak rájuk – annál is inkább, mert erre a problémára az egyik fontos monográfia szerzője is réges-régen rámutatott és elsőként úgyszintén harcolt ellene –, hogyan merészelhetem mégis az emberevésről szóló, igaztalan állítást tartalmazó vallomási jegyzőkönyvből vett idézettel kezdeni e könyvet?

Hiszen ez ellenállhatatlan elsőbbségi hatást eredményez: megkérlek, Olvasóm, ne gondolj a rózsaszín elefántra! De nehogy a rózsaszín elefántra gondolj! És ettől kezdve csak arra tudsz gondolni. Honnan veszem az arcátlan vakmerőséget, hogy az első sorokban azt írom le, amire nem szeretném, hogy gondolj?

Nem akartam ezt, sőt, sokáig tudatosan kerültem. Ám hosszas tépelődést követően arra ébredtem rá, kötelességem az emberevés képzetével kezdenem. Ennek több oka is van. Az egyik, hogy az emberevés igaztalan vádjának századokra visszanyúló története van, amit később elkerülhetetlenül be kell mutatnom neked.

A másik ok azonban, hogy ezzel a manőverrel tudlak keresztülvezetni saját előítéleteid erdején, s egyúttal azt is meg tudom mutatni, milyen problémákkal nézünk szembe, amikor megkíséreljük

feltárni az 1782-es kemencei per áldozatainak történetét. Az ugyanis nem rejtély előttünk, hogy nem ettek embert, de két kérdés rejtélyszámba megy: miért vallottak magukra, és miért hitték el nekik?

Meg fogom neked mutatni, hogy a bűnper értelmezését illetően én magam három egész évig éltem tévedésben, mire rájöttem, a magyar jogtörténet százhusz éve örökít át egy kapitális, előítéletes tévedést.

A másik, nem annyira lélektani vagy erkölcsi, sokkal inkább ismeretelméleti probléma, hogy a per fennmaradt iratanyaga – bár nagy, hiszen több mint négyszáz oldalnyi, mégis rendkívül töredekes és töredezett – a legtöbbet a per folyamatáról, II. József császár és a magyar hatóságok viszonyáról, valamint a korabeli jogrendszeréről és közigazgatásról árul el, az áldozatokról sokkal kevesebbet. Róluk a legtöbb ismeretet a névsoraikon és gyermekeik listáin kívül a fennmaradt harminc vallomás szövege szolgáltat nekünk, még hozzá olyan módon, hogy a bennük foglalt állítások: nem igazak.

A szó szoros értelmében több írásos adatunk, ha úgy tetszik, történeti tényünk van arról, ami Didi Miklós házában *nem történt meg*, mint magáról Didi Miklósról és gyerekeiről.

A kérdés tehát, hogy miként juthatunk el az áldozatok igazságához egy hamis állításokat tartalmazó forráson keresztül?

Ahhoz, hogy valós tudást legyek képes kinyerni e szövegekből, nemcsak a fenti tudománybölcseleti és elbeszéléseméleti problémával, hanem saját előítéleteimmel és tudásom hiányával kellett megküzdenem. Nehéz volt felismernem, s máig meghökkentő megfogalmaznom – és talán túlzónak vagy egyenesen hihetetlennek tartod majd –, hogy abból, amit én gádzsóként, azaz nem romaként a cigányság kultúrájáról és történelméről korábban, mintegy évtizeddel ezelőtt tudni véltem, a szó legszorosabb értelmében: *semmi nem igaz*. És mára azt is tudom, a gádzsóok 99%-a így éli le az életét,

ezért bármilyen túlzónak hangzik, joggal feltételezhetem, hogy Olvasóm, amennyiben gádzsó vagy, te sem tudsz *semmit*. Illetve sok mindent tudsz, csak abból semmi nem igaz.

Éppen úgy állunk e probléma előtt, ahogy az áldozatok fals valóságai előtt: tanácstalanul, kínhaláluk és árváik miatt pedig azzal az izzó erkölcsi paranccsal, hogy mégiscsak kezdenünk kell velük valamit.

Számomra a cigányságot illető tévképzetek rengetegéből kivezető út évekig tartott, és számos szakirodalom feldolgozásán keresztül vezetett, de egészen az igazsághoz soha nem fogunk eljutni, csak mind közelebb és közelebb kerülünk hozzá. Amiként elődeink bűnét sem moshatjuk le magunkról soha, de szüntelenül tisztítanunk kell gondolatainkat, hogy az ismétlés bűnébe ne essünk.

Az eset megdöbbenő voltához hozzátartoznak a tisztaeszlelői vádhoz viszonyított tulajdonságai: a kísérteties hasonlóságok és az ordító különbségek. Kereken száz évvel a kemencei per után, 1882-ben a tizennégy éves Solymosi Eszter eltűnését követően megvádolták a falubeli zsidókat, hogy a lányt rituálisan meggyilkolták azzal a céllal, hogy vérével varázsláshoz használhassák. Fellobbant a zsidóellenesség, a babonáság és az előítélet, alig akadt, aki nem hitt a vád valódiságában. A nemzetközi hírű nagy per során a védelem bebizonyította, hogy természetesen koholt vádról volt szó. Vértörrel, hogy az eszlelői pert, ahol győzött a józan ész, és az ártatlan vádlottakat felmentették, megőrizte az emlékezet, Kemencén azonban vereséget szenvedett a józan ész, és a kegyetlen pusztítás aratott diadalt, mégsem épült be a köztudatba, pedig éppúgy méltó, ha nem méltóbb lenne az emlékezésre. A cigányokról, romákról szóló kultúremlékezetnek ennyire nincs semmi becsülete e hazában.

Ahogy teltek a kutatással és írással töltött hónapok, egyre többen mondták nekem, hallottak erről az esetről. Nem értettem,

ha ennyien érdeklődnek, miért maradt el az emlékezés? Miért nem emlékeztünk eddig jól? Helyesen, pontosan, igazan. Csak nem azért, mert cigányok? Akiknek eleve a névtelen feledés a jussuk?

Sokat töprengtem azon, miért nem róttá le még kegyeletét az áldozatok előtt a magyar kultúremlékezet. Arra jutottam: amiként létezik gyászmunka, úgy létezik *kegyeletmunka* is. Igen ám, de ehhez más is kell, az, amit talán *toleranciamunkának* lehetne nevezni.

Több éven át foglalkoztam a cigányság múltjával, ennyi sok erőfeszítést igényelt, hogy e könyvek révén kiírjam magamból anticiganizmusomat.

Igen ám, de az intolerancia oly véres károkat okozott a világban, hogy egy ponton azt is meg kellett értenem, nem elég a toleranciamunka, melyet az ember magán végez, hanem a *jóvá-tételmunka* és *kegyeletmunka* is szükséges. Ami se nem kellemes, se nem heroikus, hanem: kötelező. Tehát sem sajnáltatni, sem felmagasztalni nem szándékozom magam. Hogy úgy mondjam: teszem a dolgunkat.

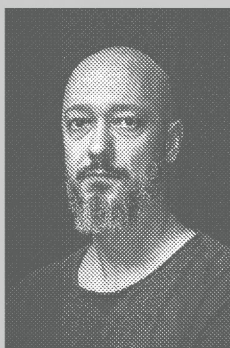
Jóvátételre azért is szükség van, mert a per fennmaradt iratait elemző kutatók ez idáig mit sem törődtek az egyes áldozatokkal. Meghagyták őket annak, amik: nevek a lajstromokban. Csak azokról tettek megállapításokat, akiket a korabeli iratok is kiemelten említenek – a többiek rokoni hálózatai, családfái, foglalkozásuk és életmódjuk homályban maradt. A felejtés rabságába taszította őket a több szakirodalom által is használt megnevezés: máig nem többek, mint „»emberevő« cigányok”. Így hát feladatomnak láttam kiszabadítani őket e börtönből, s szoros vizsgálat alá vettem a fennmaradt iratok adatait, melyekből e regény néhol szinte hihetetlen sorsai bontakoztak ki.

És hogy az írást cselekvésbe is fordítsam, felkutattam és meglátogattam családommal a pusztulófélben lévő emlékhelyet.

A magyar történelem egyik legsúlyosabb bírói tévedésből végrehajtott törvényes tömeges gyilkosságának áldozatai és gyermekeik személyes történetét eddig homály fedte. A bűnpert feljegyezték ugyan a jogtörténeti munkák, de a családok egyedi sorsa lemaradt a történelemlönyvek lapjairól. Miért vallották magukra a rémtetteket, és miért hittek nekik? Ahogy a korabeli bírakat és több mint egy évszázadon át a történészeket is elvakították saját preconcepcióik, úgy a mai kor emberének sincs könnyebb dolga. Az emlékezetmunka útját eltorlaszolják saját előítéleteink.

„[...] kisdetek, öregek mind összehajtottak a büntetésnek helyeire, s azoknak kellett a Hóhérnak segítségére lenni, tudniillik a lajtorját az akasztófán egy helyről másikra fordítani, és a fejevétetteket (mert a többeknek testeik kerékre tétettek) kezekkel, kapa nélkül sírba hányni s eltemetni. Melyet nagy jajgatással vittek véghez. — Noha pedig azon elvesztett gonosztevők már mintegy hozzászoktak volt az emberöléshez, mégis találkozott az asszonyok között egy, aki midőn a büntetőhelyre vitetett, a sok kiontott vért látván, elájul vala. Mely dolog a gondolkodó embernek külömb-külféle elmékedésekre szolgáltathat alkalmatosságot.”

Részlet a Magyar Hírmondó 1782. szeptember 4-i számából

Kele Fodor Ákos

*Intermediális író, költő, drámaíró,
filozófatanár, a Tea Kiadó főszerkesztője*

KÖNYVEI A TEA KIADÓNÁL

Megálmodtalak · 2018

A szív vége – Cigány Újmesék · 2018

Mysterium dell'arték · 2022

Kibeszélő · 2023

978-615-82337-7-4

6800Ft